

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

"ЕКОЛОГІЯ МОВИ" В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто поняття "екологія мови", "мова ворожнечі"; зроблено спробу з'ясувати, як проблеми з екології мови впливають на формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

Ключові слова: культура мови, екологія мови, еколінгвістика, нові медіа, "мова ворожнечі".

**Коли загальна атмосфера погана, неодмінно страждає і мова.
*Джордж Орвел***

Формування і виховання особистості на початку ХХІ століття, як ніколи, є одним з основних завдань, що стоїть перед суспільством у процесі побудови демократичної держави. У складному багатоаспектному процесі формування і виховання особистості особливої уваги заслуговує проблема мовного виховання особистості, формування її мовної компетенції.

Останнім часом, коли джерелом нової інформації для студентів/курсантів є не лише лекції викладача чи література з бібліотечних фондів, а у формуванні світогляду, мовних образів, навичок мовного сприйняття світу, активно беруть участь засоби масової інформації, Інтернет, тому зараз дуже часто педагоги, мовознавці порушують проблему не лише культури мовлення, а й проблему екології мови.

Оскільки мова як найвищий прояв культури є ознакою ідентичності нації та діалектичним явищем, що віддзеркалює політичний та економічний стан розвитку суспільства, то в цьому сенсі мовна політика та екологія мови становлять єдине ціле. Численні приклади неадекватного та неграмотного використання української мови, зокрема в офіційній мові, у засобах масової інформації, не слід лише трактувати як низький рівень "мовної гігієни", що є загрозою для самої державної мови. Небезпека полягає і в тому, що неправильне вживання мовних засобів може поширюватися шляхом імітації та наслідування.

Тому наше завдання, беручи до уваги вже опубліковані праці, в яких порушується проблема культури мови, зокрема її екологічний аспект [1, 2, 3, 4, 5], з'ясувати як проблеми з екології мови впливають на формування ціннісних орієнтацій молоді.

Для початку спробуймо окреслити генезу метафори "екологія мови".

Термін "екологія" (грецьк. oikos - дім, оселя + logos - слово) був запропонований Е.Гакелем у 1866 р. для позначення науки про взаємозв'язок між організмом та навколишнім середовищем. Наприкінці ХХ століття в процесі трансдисциплінарного впливу загальної концепції екології на інші галузі, виникли нові дисципліни - філософська екологія, антропологічна екологія, екологія історії, екопсихологія, екологія теорії пізнання, медіа екологія, еколінгвістика тощо[2, с. 5].

Дослідники (англійські, німецькі, польські, українські, російські та ін.) вже визначили доволі широке коло проблем лінгвоекології, зокрема тих, які належать до сфери так званого «зовнішнього мовознавства» в широкому розумінні; ця наука також сприяє тому, щоб оберігати «природні багатства від руйнування та знищення». Вироблено модель екологічного опису мови, визначено основні групи проблем: металінгвістична екологія мови, екологія носіїв мови, екологія мовної комунікації.

Екологія мови має яскраво виражений соціолінгвістичний характер, оскільки вона розглядає взаємовідношення між словом і світом, тобто взаємозалежність між мовою та членами суспільних груп, а також застосування лінгвістичного коду в різних соціальних ситуаціях та обставинах. У сучасній соціолінгвістичній теорії її трактування можна знайти у роботі Дж. Лемке “Текстова політика. Дискурс та соціальна динаміка”: “Коли ми думаємо про вплив у соціальному світі, то уявляємо владу, що дає можливість робити таке: купувати та продавати, наказувати, винагороджувати та карати, брати та давати, чинити зло чи добро, фізично та емоційно. В усіх цих проявах мова часто відіграє вирішальну роль” [3, с.1].

Отже, мова як найвищий прояв культури, тобто сукупності результатів та процесів соціальної діяльності людини, є динамічним явищем, що віддзеркалює політичний та економічний стан розвитку суспільства.

Якщо поглянути на екологічну картину сучасної української мови, то бачимо, що стан нашої мови не може не викликати серйозного занепокоєння. Об’єктивними зовнішніми чинниками, що впливають на стан української мови, є історично зумовлений зв’язок з російською мовою та нашарування русизмів; процеси глобалізації і тотальної “вестернізації” українського суспільства, що призвели до неврегульованого неадекватного вживання англійських слів, часто-густо спотворених; зниження серед молоді інтересу до друкованого слова (на противагу електронним засобам інформації). Поряд із цим подекуди приховану небезпеку становить недбале ставлення до української мови та неохайне її використання представниками ряду професій, для котрих мова є частиною фаху (преса, радіо, телебачення, видавнича справа, відділи зв’язку з громадськістю, посадові особи тощо), від діяльності яких залежить якісна морально-духовна сфера формування світогляду інших особистостей, зокрема дітей-школярів, студентської молоді на певному етапі.

Зауважимо, що левову частку відповідальності за формування мовної особистості несуть нові канали передачі інформації (факси, електронна пошта, світова мережа Інтернет), що надійно зайняли своє місце в організації комунікації, і є одним із важливих факторів трансформаційних процесів в Україні.

У перекладі з англійської термін “медіа” означає посередник, або носій, через який передається інформація. В українській лексиці термін “нові медіа” є новим, про що свідчить відсутність визначення як в традиційних словниках, так і в українськомовному і російськомовному виданні Вікіпедії.

У цьому дослідженні під явищем “нові медіа” (НМ) розуміються всі цифрові медіа та соціальні мережі, які створені за їх допомогою. Незважаючи на зазначену особливість сучасного спілкування через аудіо/відео/електронну мережу (комунікант сам вибирає час спілкування та партнера з комунікацій), більшість населення зазнає величезного впливу на створення своєї картини світу через засоби масової комунікації - радіо, пресу, телебачення, Інтернет, наприклад, чат.

Зауважимо, що засоби масової комунікації не розраховані на “єдність” аудиторії і комуніканта. Ті параметри, які пов’язані з культурою індивіда і суспільства, не збігаються, або мають свої етнічні особливості - такі як способи розв’язання конфліктів, проблем, ефективність подачі та сприйняття інформації тощо. Але у свою чергу і через нові канали комунікації зазнає трансформації свідомість індивіда. Кожний індивід несе в собі свою неповторну, індивідуальну культуру і картину світу, що створює багат шарову систему сприйняття інформації. Проте засоби масової інформації відрізняються від інших форм комунікації саме тим, що в них працюють професіонали, здатні подати ту чи іншу інформацію у потрібному ракурсі, що робить їх потужним інструментом, двигуном соціальних, структурних та культурних змін, рольовою моделлю для тих, хто її наслідує.

Отже, цілком закономірно виникає запитання, яким чином нові медіа впливають на формування ціннісної орієнтації молоді?

Роль нових медіа в сучасному світі стрімко зростає, одночасно зростає і їх відповідальність за формування суспільних цінностей, особливо ціннісних орієнтирів молоді. Зростає відповідальність і у батьків, і у держави. Адже для молоді характерна певна соціальна незрілість, несформованість ціннісних орієнтирів, нездатність повною мірою адекватно прогнозувати наслідки своїх дій.

Через новітні засоби комунікації підліток часто лише пасивно споживає продукти маскультури, створені дорослими, стає беззахисним об'єктом маніпуляцій, оскільки діти і молодь з особливою довірою та відкритістю сприймають медіа-продукцію. Проте, іноді їм не вистачає вміння критично проаналізувати побачене або почуте.

Створення світу, сприятливого для підростаючого покоління, неможливе без створення безпечного інформаційного простору і формування культури взаємодії в соціальних мережах, певних правил безпечного користування новими медіа. Якщо мислити глобально - дбати про чистоту інформаційного довкілля не менш важливо, ніж дбати про екологію довкілля навколишнього середовища, оскільки нові медіа сьогодні стали частиною нашого довкілля.

Завдання держави, на нашу думку, - не контролювати медіа простір, а максимально створити умови і забезпечити підтримку держави зусиллям громадськості для формування стандартів користування в нових медіа умовах "великого селища", щоб право на свободу слова не порушувало права і свободи іншої людини в умовах глобалізації.

Якщо раніше традиційно вважалося, що на формування способу життя підростаючого покоління, в першу чергу, впливають сім'я, школа та оточення, в якому дитина спілкується, то в урбанізованому, техногенному суспільстві все більш відчутним стає вплив медіа на соціалізацію молоді.

Кордони сімейного простору розмиваються, втрачається його самодостатність і певна камерність: і за сніданком, і за вечерею молодь стає співучасником тих подій, які транслюють по телебаченню. В урбанізованому світі молоді люди все більше часу проводять, спілкуючись в соціальних цифрових мережах. Крім того, спілкування в реальному житті дуже часто витісняється іграми на мобільному телефоні, комп'ютері, переглядом ТВ.

На думку експертів, залежність від світу і культури суспільства дорослих виявляється, зокрема, у створенні спільного для них інформаційно-медійного простору, представленого Інтернетом, електронними медіа, ЗМІ. З інтенсивним розвитком телебачення, новітніх засобів комунікації, індивід з ранніх років життя соціалізується та імітує дорослих набагато швидше, ніж передбачалося.

Проблема впливу медіа на дитячу психіку все частіше опиняється в центрі уваги громадськості. Так, в Британії на початку 2000-их започатковано проект-дослідження з цієї проблеми. В 2001 р. група вчених із Стенфордського університету на чолі з доктором Томасом Робінзоном визначили чіткий зв'язок між часом, який молодші школяри витрачають на телевізор та відеоігри, та агресивністю їх поведінки на дитячому майданчику.

На думку фахівців, тривала демонстрація насильства через медіа може призвести до зростання агресії, дратівливості, тривожності; послаблення чинників, що стримують в агресії; притуплення чутливості до агресії. І хоча оцінки психологів, педагогів, батьків і представників медіа-індустрії розходяться, але очевидним є те, що зменшення толерантності є результатом, зокрема, і ескалації насилля в медіа-просторі.

Цікавими і вражаючими є результати дослідження Державного інституту розвитку сім'ї та молоді (ДІРСМ), проведеного в червні 2007 р. [4]. За даними дослідження кожен третій молодий респондент (у віці 14-35 рр.) відповів, що постійно користується комп'ютером, ще третина - іноді, інші - ніколи.

Отже, за даними дослідження ДІРСМ, практично майже всі користувачі комп'ютера відповіли, що грають на комп'ютері (різниця 2%, що в межах теоретичної похибки). Якщо розглянути, яким іграм надається перевага, то найбільшою популярністю користуються

ігри-стратегії (30%), а також “стрілялки” та “броділки”. Найменше грають в Інтернет-ігри RPG (що пояснюється, в першу чергу обмеженим доступом до он-лайну). Кожен п’ятий у віці 14-17 рр. відповів, що скоріше обере гру на комп’ютері, ніж активний відпочинок. [7]

Згідно з дослідженнями компанії DCF Intelligence, світовий ринок тільки онлайн-ігор зріс з 3,4 млн. в 2005 році до 13 млн. у 2011 році. [5, с.5]

Таким чином, нові медіа активно розвиваються у світі цілому і в Україні зокрема. Вони інтенсивно входять до кожної української домівки та перетворюються на серйозний фактор впливу на молодь.

Великою проблемою екології мови є використання “мови ворожнечі” (*Мова ворожнечі* (англ. “hate speech”) в широкому розумінні - це будь-яке самовисловлення з елементами заперечення принципу рівності всіх людей у правах. У такому випадку самовисловлення відбувається за рахунок порівняння та “ієрархічного зіставляє різноманітних груп людей” з оцінкою “особистих якостей конкретних осіб на підставі їх належності до тієї або іншої групи”). Таким чином, “мова ворожнечі” - термін, який відноситься до цілого ряду негативних висловів, починаючи від підбурювання і закінчуючи ненавистю, зловживанням, дискредитацією, образливими словами та епітетами, і, можливо також, надзвичайними прикладами упередження. [1, с.11] Фактично всі расистські і ворожі людині вислови можуть бути віднесені до цього терміну в нових засобах комунікації) [1, с. 11].

Як влучно зазначив Томас Фрідман, що “сьогодні відбувається з’єднання всіх світових темпів знання в одну глобальну мережу, яка - якщо не втрутиться політика і тероризм - має можливість стати першою ластівкою епохи небаченого процвітання та оновлення” [6, с. 17].

Враховуючи темпи розвитку сучасних медіа та можливості, що відкриваються для вільного висловлення думок, де користувач стає і творцем інформації, слід особливу увагу приділяти змісту тих повідомлень, що розміщуються на сучасних медійних ресурсах. Щораз росте відповідальність за використання “мови ворожнечі”, оскільки світ стає більш взаємозалежним, а отже - і вразливим. Подібні тенденції вже відбуваються у сучасному українському медійному середовищі. На їх існуванні наголосили фахівці Центру близькосхідних відносин під час свого виступу на Радіо “Свобода”, зазначивши, що “некоректні висловлювання в пресі, етнічні та релігійні образи можуть не лише породжувати негативні емоції, але й призводити зрештою до проявів насильства”. [7] Зокрема, подібне відбувається сьогодні у кримських медіа, які, висвітлюючи конфлікт між “слов’янською більшістю та репатріантами - кримськими татарами”, ще більше його нагнітають, тим самим провокують до ескалації насилля і протистояння.

Таким чином, враховуючи особливості інформаційних процесів, стрімкого розвитку он-лайн журналістики, актуальною постає тема екології спілкування в соціальних мережах та уникнення використання “мови ворожнечі”. Адже саме тут застосовуються найбільш гострі висловлювання, які часто носять ксенофобський, расистський характер, а молодь, яка у підлітковому віці часто перебуває в активному пошуку нових ідей, ідеалів; шукає способи самореалізації та самоідентифікації, неправильно інтерпретує почуті гасла, висловлювання чи побачені символи (в деяких з ігор застосовуються символи сатанізму (DOOM та інші), як відомо, фашисти теж використовували ці символи для ідеологічного підґрунтя нацизму. Найшвидше подібна інформація засвоюється молоддю). Тому в багатьох країнах саме молодь стає активним учасником радикально налаштованих нацистських і фашистських організацій. Щоб цьому запобігти, оберезити молодь від впливу “мови ворожнечі”, забезпечити належний рівень екології мови, потрібно вжити ряд заходів на освітньо-педагогічному та законодавчому рівнях.

Отже, формування ціннісних орієнтирів молоді, її культури спілкування, зокрема в соціальній мережі, неможливе без об’єднання зусиль держави, представників медіа, громадськості, батьків та дітей, без підвищення відповідальності у всіх учасників інформаційного поля.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джакобс Дж., Поттер К. Злочини ненависті: Карне право і політика ідентичності. – Нью-Йорк: видавництво “Оксфордський університет”, 1998. – С.11.
2. “Екологія мови” в контексті проблеми розмаїття культур і ЗМІ. – ССІР: “Айва Плюс ЛТД”, 2008. – 52 с.
3. Лемке Дж. Текстова політика. Дискурс та соціальна динаміка, 1995. - С.1.
4. Молодь України. –Червень. – 2007. (червень-липень 2007 року). Було опитано 1800 респондентів віком від 14 до 35 років в усіх регіонах України. Теоретична похибка – у межах 2%.
5. Мун Ирван. Игры не грушка. – Профиль. - №37 (256) – 18 сентября. – 2006.-С.5.
6. Фридман Т. Плоский мир. – М., 2007. – С.17.
7. Детальніше: <http://www.dt.ua/3000305062027/>; Жданова І. Гра завжди і назавжди. – Урядовий кур’єр.- 19 жовтня. – 2007. – С.10; Жданова І. Чи подолаємо ігromанію? Розв’язати проблему допоможе державна програма. – Урядовий кур’єр – 26 січня. – 2008. – С. 10.